

*Lis Barnkob
og Ulrik Lehrmann*

Kvindelig bondeforfatter i psyko-semiotisk belysning

Inger-Lise Hjordt-Vetlesen: *En skrivende bondepige. På sporet af kvinden i Helene Stranges liv og værk*. Odense Universitetsforlag 1988.

Igennem mere end ti år har Inger-Lise Hjordt-Vetlesen i bøger om Marie Bregendahl og Jeppe Aakjær, artikler om kvindelige bondeforfattere og i sit bidrag til *Dansk Litteraturhistorie* bd.7 beskæftiget sig med forskellige sider af den litteratur, hvis erfaringsmæssige grundlag er moderniseringen af livsvilkårene på landet i løbet af 1800-tallet. Især de kvindelige forfatters reaktion på kapitaliseringen af livet på landet og opbruddet fra landet har haft hendes interesse.

Et genkommende træk i Hjordt-Vetlesens stadige kredsen om de kvindelige bondeforfattere har været en særdeles skarpsindig tekstlæsning. Afsættet for Hjordt-Vetlesens analyser har været kvindelitteraturforskningens sammenkobling af strukturalistisk betydningsanalyse, psykoanalyse og social- og bevidsthedshistorie, og undervejs har denne analysemåde fået et stadig mere markant psyko-semiotisk præg. Med denne baggrund har hun kastet lys over og fastholdt

ikke blot de analyserede teksters manifesterede betydningsuniverser, men nok så meget været interesseret i de sociale og psykiske konfliktmønstre, som teksterne ikke umiddelbart vil vedkende sig. Ad den vej har hun fremdraget de omkostninger, der ikke mindst fra et kvindeligt udsigtspunkt var forbundet med at bryde ud af en traditionel bondekultur og tilegne sig en selvstændig identitet som kvinde og kvindelig forfatter.

I Hjordt-Vetlesens seneste bog indgår i undertitlen 'liv og værk', hvilket umiddelbart kan give fornemmelser i retning af den traditionelle forfatterbiografis belysning af et forfatterskab ved hjælp af forfatterens liv ud fra modellen: bag hver fiktiv maske skjuler sig et virkeligt ansigt. Det er dog ikke denne karikatur af en forfatterbiografi, der realiseres hos Hjordt-Vetlesen, men snarere en modsat bevægelse: bag hvert virkeligt ansigt gemmer der sig en række af fiktive/psykiske masker af ikke mindre virkelig karakter end det dokumenterbare liv. Helene Stranges liv gøres således ikke til et absolut fixpunkt, men opfattes som en slags fiktionkonstruktion på linie med de fiktive værker, hvor de fiktive værker så afæskes synspunkter på den indre uro og kamp, som forblev godt til-dækket i Stranges ydre livsforløb.

Helene Stranges opvækst præges tidligt af en skarp kontrastering af en kvindelig og mandlig verden. Strange vokser, p.g.a. moderens tidlige død, fra sit femte til sit trettende år op hos mormoderen i et historisk set overhalet univers befolket af gamle kvinder. Herefter bliver hun tjenestepige først

K&K ANMELDELSER

på faderens gård og senere rundt om i landet. Modstillingen mellem moder og fader leverer råmaterialet til Stranges indædte faderopgør og selvstændighedskamp i det tidlige forfatterskab (1903-12) og til den idealisering af en matriarkalsk bondekvindekultur, som hun forsøger at fastholde sin selvstændighed ved hjælp af.

Helene Stranges liv udgør en vældig selvkonstruktion ud fra billedet af den almægtige, myndige og selvbeherkede moder- og bondekvinde. I sit omfattende kulturelle virke realiserede hun dette ideal ved bl.a. til foredrag at være klædt i falstersk egnsdragt, arrangere store folkefester hvor traditionen og hjemstavnens var i højsædet, og ved at bo i en stiliseret kopi af et gammelt bondehjem.

Også i sit forfatterskab iscenesatte hun dette ideal. Utopidannelserne i de centrale romanserier om Priergårdsslægten (1922-24) og Sværkeslægten (1929-41) er således bundet op om den store, stærke moderkvinde, som Strange socialt identificerede med bondekvinde og den 'kvindelige' produktionsmåde (det småborgerlige familiebrug). Og gang på gang i Stranges værker gestaltedes dette monumentale kvindebillede som den civilisatoriske kraft bag opløsningen af feudale tvangssammenhænge og bevægelsen frem mod en markedsorienteret vareproduktion og en mere inderliggjort og individualiseret subjektivitet.

I sine analyser opløser Hjordt-Vetlesen imidlertid forfatterskabets tilsyneladende entydige tale om den 'myndige matriark' i et kor af stem-

mer, der modsiger teksternes erklærede indhold og form. I meget tætte og nuancerede analyser af kompositoriske gentagelsesmønstre, stilistiske forhold, genkommende psykiske konstellationer aftvinges teksterne således nogle undertrykte/fortrængte betydningslag, der - med forskellig vægtning i løbet af forfatterskabet - af søger mandlige og kvindelige positioner i jeg'et.

Med denne jagt på 'kønnetts gåde' ligger Strange helt på linie med en række andre danske kvindelige forfattere i 20'erne og 30'erne, for hvem den skabende skønlitterære virksomhed bliver et vigtigt led i en selvbevidst kønsidentitetstilægnelse. Ligesom de samtidige skrivende medsøstre har Strange imidlertid problemer med at tage den offentlighedsvendte forfattervirksomhed helt og fuldt på sig. Tilegnelsen af den traditionelle mandlige pen og det symbolske sprog rummer således på én gang en befriende psykisk styrke og samtidig en begrænsning af de mere spontane libidinøse driftsenergier.

Centralt i Hjordt-Vetlesens fortolkning af Stranges selvkonstruktion står således påvisningen af, hvorledes Strange tvinges til at give afkald på den kvindelige krop og erotiske lyst for at kunne tilegne sig og opretholde en overlevelseshedlig identitet i den jegstærke store moders billede:

»Kærlighedsrusen er den farligste fælde i Stranges univers, fordi den gør kvinden til en refleks af manden og således opløser alle de sociale identifikationer, som udgør ryggraden i den kvindeidentitet, som Strange havde bygget op. Afkaldet er derfor

K&K ANMELDELSER

ikke blot et smertefuldt fravalg af noget, men nok så meget et lystfuldt tilvalg af sig selv. Men et ustabilt valg, som jævnlige må bekræftes gennem nye iscenesættelser af den samme konflikt.«(s. 55)

P.g.a. sin uforløsthed får den psykiske spænding i forfatterskabet aldrig et fuldgyldigt sprogligt udtryk, men indkapsles derimod i en overkontrolleret fremstillingsform, hvor overblik og kulturhistorisk oplysning er fremherskende, mens Strange af angst for at give sig hen i og fortabe sig/sit selv i sproget til stadighed trænger tilløb til frisættelse af afkaldets underside - de kropsforbundne fantasidannelser - ud af teksten. I enkelte persontræk, fattigkællinger, stoddere og spredte dialoger finder Hjordt-Vetlesen imidlertid nogle sprækker og lakuner, hvor forfatterskabets mere sanselige sider og underliggende psykiske spændinger slippes ud. Tættest på disse spændinger kommer Strange dog i romanen *Jomfru Mossin* (1925), der læses som en 'symbolsk gennemlevelse af det drag på barnligheden - på krop og legelyst - som hun [Strange] måtte foretage for at holde masken'.

Den dobbeltlæsning af Stranges forfatterskab, Hjordt-Vetlesen foretager, er hun ikke kommet let til. Ud over det publicerede forfatterskab indgår der således også i analysen omfattende studier i forskelligt arkivmateriale: upublicerede og ufuldstændige manuskripter, brevvekslinger. Endvidere kræver dobbeltlæsningsstrategien, at tungen holdes lige i munden hele tiden - også hos læseren af Hjordt-Vetlesens fortolkning. I det store og hele lykkes denne ba-

lancegang for Hjordt-Vetlesen, selv om netop læsningsstrategien og formidlingen af den rejser nogle problemer.

Ved hjælp af dobbeltlæsningen får Hjordt-Vetlesen på overbevisende måde demonstreret sammenhængen mellem psykisk struktur og sprogligt udtryk i Stranges forfatterskab, og samtidig får hun i sin egen analyse produceret en langt mere spændende og interessant tekst end det forfatterskab, hun analyserer. Hvor Stranges tekster umiddelbart kan fremstå som temmelig monotone og lidet appellerende, der kan de således til tider under den anlagte synsvinkel blive til noget nær en polyfon modernistisk roman:

»Sammenhæng blev det småt med, og snarere end en traditionel roman, må værket karakteriseres som en kontrapunktisk opbygget tekst, hvor det ikke er helheden, men de særskilte stemmer, der bestemmer tonen, og hvor de enkelte instrumenter på underfundig vis modarbejder dirigenten.«(s.139)

I det spil af bevidste og ubevidste betydninger, analysen hvirvler op, produceres der en ny tekst, hvori den bevidste intentionale betydningsstruktur brydes op og får en langt fyldigere orkestrering ved hjælp af en ubevidst blæsergruppe. Og så bliver spørgsmålet om æstetisk vurdering påtrængende, for når teksten nu *kan* læses som noget, der ligner en modernistisk roman, skal den så ikke også vurderes som en modernistisk roman? Så vidt går Hjordt-Vetlesen ikke, selv om spørgsmålet ligger lige for. Hun vil nemlig gerne redde Stranges forfatter-

K&K ANMELDELSER

skab fra blot at være et bevidstheds-historisk dokument, hvilket er svært, når det gennemgående karakteriseres ved formuleringer som 'et stort forhindringsløb, hvor klicheerne spærrer for det liv, der vil frem', 'skelletet af trivialmyten bliver mere og mere synligt', 'den rene tomgang, hvor spolerne bare kværner løs'. Hun er derfor tvunget til at anlægge en brudfladeæstetisk betragtning: fremhæve de glimtvisse gennembrud af et sanseligt fortættet sprog i et ellers sprogligt dødt forfatterskab. Men er et sådant redningsforsøg ikke næsten dømt til at mislykkes, når der er så langt mellem de æstetiske snapse - med mindre man kan læse forfatter-skabet 'modernistisk'? Hjordt-Vetlesen synes således på vej (og alligevel ikke) til at opgive en helhedsæstetik. Problemet hidrører dog nok så meget fra en uafklarethed i den anlagte læsemåde som fra en uafklarethed hos Hjordt-Vetlesen (jfr. iøvrigt diskussionen heraf i Søren Schous artikler i *Kritik* 82 og *K&K* 62).

Den psykosemiotiske tilgang gen-nemsyrrer hele bogen, men ofte i en svært gennemskuelig form. Givetvis fordi Hjordt-Vetlesen ønsker at være formidlingsvenlig, frisætter hun ikke begrebsligt den psykiske konfliktstruktur i Hele Stranges liv og værk, men lader den i stedet vokse frem af romananalyserne. Spørgsmålet er imidlertid, hvor formidlingsvenlig denne fremstillingsform er, og hvem Hjordt-Vetlesen henvender sig til? Den læser, der blot er alment litteratur-historisk interesseret, vil stå målløs overfor de mere subtile af Hjordt-Vetlesens analyser, fordi hendes for-

ståelsesrammer er af så abstrakt karakter, at den ikke umiddelbart kan omsættes til hverdags erfaring og -sprog. Den centrale analyse af *Jomfru Mossin* er det mest ekstreme eksempel på, hvordan analysesproget tvinges ud i det suggestivt forførende for ikke at synliggøre den abstrakte og særdeles komplekse begrebsdannelse, analysen hviler på. Men heller ikke den læser, der til en vis grad deler forudsætninger med Hjordt-Vetlesen, har altid lige let ved at komme ind i teksten, fordi de yderst sparsomme teoretiske referencer i sammenhæng med en personlig brug af psykoanalyser og den tilstræbte formidlingsvenlighed undertiden gør det vanskeligt at følge med i Hjordt-Vetlesens mellemregninger (jfr. nok en gang analyse af *Jomfru Mossin*).

I løbet af de år Hjordt-Vetlesen har beskæftiget sig med de kvindelige bondeforfattere, er hendes forståelse heraf blevet stadig mere tekstanalytisk skarpsindig og psykoanalytisk kompleks. Det er fascinerende og medrivende tekstlæsninger med et meget stærkt personligt engagement, hun foretager. Til gengæld virker det, som om den historiske interesse er kølnet en anelse med årene. Således nærmest råber bogens afsluttende bemærkninger om sammenhængen mellem de uforløste psykiske spændinger, Strange levede med, og den historiske kvindesituation i mellemkrigstiden på en mere udførlig behandling. Hjordt-Vetlesen taler her alment om kvindeligheden som 'spærret psykisk struktur' svarende til Stranges udspændthed mellem selvstændighedstrang og det i forhold hertil nødvendige afkald

K&K ANMELDELSER

i forhold til egen krop og begær. Tanken er inspirerende, men hvem er bare lidt mere præcist 'alle andre moderne kvinder', der i mellemkrigstiden har levet på kvindeligheden som spærret psykisk struktur? Er klassemæssige differentieringer ikke længere relevante? Eller har almengørelsen en mere principiel rod: at den psyko-semiotiske tilgang nok gør det muligt at grave særdeles dybt i et forfatter-skabs ubearbejdede psykiske lag, men samtidig gør det vanskeligt at fastholde en stofflig historisk optik?

Lise Busk-Jensen

Formløshedens spontane nærvær

Merete Stistrup Jensen, Bente Liebst og Karen Klitgaard Povlsen: *Hjertets Breve*, Aalborg Universitetsforlag 1988.

Lotte Thrane: *Romanen der revnede*, Museum Tusulanum, København 1989.

Engang i 1970'erne formede den tyske feminist og litteraturforsker Silvia Bovenschen begrebet om kvindernes 'før-æstetiske rum.' Hun forstod her ved den kvindelige virksomhed, der er mere end det blot funktionelle hus-

arbejde, men mindre end det fuldt objektiverede æstetiske værk skabt til at cirkulere i offentligheden. Kvinder har måttet dyrke deres æstetiske talenter inden for husarbejdets og hjemmets rammer. Intimsfærens rumlige adskillelse fra offentligheden har bestemt form og indhold i deres arbejds måde. Når det er lykkedes kvinderne at trænge ud i kunstens sfære, er det altid sket via de tilgrænsende før-æstetiske rum, mente Bovenschen. F.eks. trængte kvinderne i 1700-tallet ud i den litterære offentlighed via deres færdighed i brevskrivning, hvorfra springet til brevromanen ikke var stort.

Bovenschen havde fået mig på nogle fremtrædende romantikeres store brevproduktion. Kvinder som Caroline Schlegel, Rachel Varnhagen og Bettina von Arnim havde været en integreret del af det højt estimerede tyske romantikmiljø, men fordi de havde holdt sig inden for brevgenrens før-æstetiske rum, havde de også vanskeligt ved at holde deres placering i litteraturhistorien. Hvis kvindedeforskningen skulle kunne beskæftige sig med disse forfatterinder uden for biografiens rammer, måtte man begynde at læse deres breve som litterære tekster og udvide begrebet 'forfatterskab' til at omfatte hele deres virksomhed i de før-æstetiske rum. Denne tankegang var meget karakteristisk for den tidlige visionære kvindeforskning, der satsede på radikale ændringer i videnskabens teoretiske systemer, således at et nyt kulturelt landskab, der også omfattede kvinderne, kunne komme til syne.

Silvia Bovenschens teorier blev